
Historiallinen tutkimus omaelämäkertoista

Heli Valtonen: Minäkuvat, arvot ja mentaliteetit. Tutkimus 1900-luvun alussa syntyneiden toimihenkilönaisien omaelämäkertoista. Jyväskylä Studies in Humanities 26. Jyväskylä 2004. 272 s. + 6 liitesivua.

■ Heli Valtosen väitöskirjatutkimus on lähtökohdiltaan haastava ja kiinnostava. Omaelämäkertojen käyttö tutkimuksen päälähteenä merkitsee uuden aineiston avaamista historiantutkimuksessa, sillä muistitietoaineistoja ja omaelämäkertoja on toistaiseksi käytetty vähän historiantutkimuksessa ja silloinkin yleensä vain muun lähdeaineiston tukena. Valtosen tutkimus on myös teoreettisilta lähtökohdiltaan kunnianhimoinen, koska hän hyödyntää monia uusia tutkimussuuntauksia, jotka ovat tul-

leet tutuiksi kulttuurintutkimuksen ja/tai yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen kautta.

Ensimmäinen tutkimuksellinen haaste löytyy väitöskirjan monitieteisestä luonteesta. Muista tieteenaloista saadut teoreettiset ja metodologiset vaikutteet tuodaan tutkimuksen johdannossa selkeästi esille, kun tutkimuksellisia lähtökohtia paikannetaan sosiologiaan, kulttuurintutkimukseen sekä kehitys- ja sosiaalipsykologiaan samalla kun aineiston analyysissä hyödynnetään diskurssianalyysia. Tutkimusongelman Valtonen muotoilee siten, että hän keskittyy analysoimaan minuuden, naiseuden, kansalaisuuden ja suomalaisuuden muotoutumista 1900-luvun Suomessa. Kun kyse on identiteetin ja minäkuvan rakentumisesta, näitä kysymyksiä on perusteltua lähteä purkamaan hyödyntämällä sosiaalisen toiminnan teoriaa, konstruktivismia, kehitys- ja sosiaalipsykologia sekä historiallista kontekstualisointia. Konstruktivistinen lähtökohta saa keskeisen roolin, koska siinä painotetaan todellisuuden sosiaalista rakentumista siten, että yhteiskunta, kulttuuri ja yksilö toimivat keskinäisessä vuorovaikutuksessa ja ne tulkitaan toisiaan muokkaaviksi ilmiöiksi. Konstruktivistinen näkökulma tarjoaa mahdollisuuden voimakkaaseen historiallistamiseen: ajatus todellisuuden sosiaalisesta rakentumisesta korostaa tutkittavien ilmiöiden historiallisuutta ja kulttuurisidonnaisuutta.

Monitieteinen lähtökohta on esitelty selkeästi ja perustellusti, mutta samalla se tuottaa joitakin ongelmia. Koska

metodologisia ja teoreettisia lähtökohtia paikannetaan pääosin muiden tieteenalojen piirissä käytyihin keskusteluihin, muutamat oman tieteenalan keskustelutraditiot jäävät väitöskirjassa liian vähälle huomiolle. On yllättävää, että Valtonen tutkimuksessa ei ole mitään viittauksia saksalaiseen Alltagsgeschichte-tutkimukseen eikä brittiläiseen oral history -tutkimukseen, vaikka näissä kahdessa tutkimustraditiossa on käsitelty ja problematisoitu samoja teemoja kuin mitkä nousevat esille Valtonen tutkimuksessa. Toinen ongelma liittyy mentaliteetti-käsitteen käyttöön ja määrittelyyn. Mentaliteetti on historian tutkimuksessa varsin kiistanalainen käsite, minkä vuoksi sitä ei voi määrittellä sillä tavalla yksioikoisesti ja problematisoimatta kuten Valtonen nyt tekee. Sen sijaan olisi tuotava esille, että tutkija on tietoinen käsitteen kiistanalaisuudesta ja siihen liittyvästä keskustelutraditiosta.

Keskeinen tutkimuksellinen haaste liittyy väitöskirjan päälähteisiin. Valtonen on rohkeasti valinnut päälähteekseen tavallisten ihmisten tuottamat omaelämäkerrat. Kyseessä on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuonna 1987 järjestämän kirjoituskilpailun tuottama aineisto, jossa toimihenkilöt kirjoittavat omasta elämästään. Tästä aineistosta Valtonen on valinnut kahdeksan naisen omaelämäkerrat varsinaisen analyysin ja lähiluvun kohteeksi. Näin hän keskittyy analysoimaan muistitietoa. Samalla problematisoituu se prosessi, miten 'tavalliset ihmiset' jäsentävät menneisyyttä ja kertovat siitä. Tutkimus on urauurta-

va, koska se on Suomessa ensimmäinen historian väitöskirja, jossa päälähteenä käytetään muistitietoaineistoa. Muistitietoa on toki aikaisemminkin hyödynnetty historian tutkimuksessa, mutta muistitiedolle on yleensä annettu varsin rajattu rooli ja tehtävä. Sen avulla on tavallisesti haluttu vain elävöittää tutkimusta, kun muistitietoaineistoista on poimittu sopivia anekdootteja ja aikalaisten kertomuksia.

Historiantutkimus ei anna kovin paljon välineitä omaelämäkertojen analysoimiseen, joten monitieteinen lähtökohta avaa huomattavasti kiinnostavampia näkökulmia. Sekä kulttuurintutkimuksessa että yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa on hyödynnetty runsaasti erilaisten kirjoituskilpailujen tuottamia elämäkerta-aineistoja. Toinen vaihtoehto on ollut koota muistitietoa haastatteluilla. Erilaisiin muistitietoaineistoihin keskittyvä tutkimus on korostanut muistitiedon käyttöön ja analysointiin liittyviä teoreettisia ja metodologisia kysymyksiä. Näin huomio on kohdistettu muistitiedon erityisluonteeseen pohtimalla mm. kerronnan merkitystä muistitiedon tuottamisessa, identiteetin rakentamista omaelämäkertoissa ja muistamiseen liittyviä kognitiivisia prosesseja.

Omaelämäkertojen tutkimuksessa on muodostunut kaksi keskeistä tulkintatraditiota. Realistisen lukutavan mukaan omaelämäkertoissa olennaista on niiden autenttisuus; ne perustuvat tositahtumiin ja siten ne ovat 'aitoja' kertomuksia ihmisten elämästä. Realistisen lukutavan edustajat ovat

puolustaneet laajojen elämäkerta-aineistojen kokoamista, jolloin analyysimallina on tiivistäminen. Tässä tutkimustraditiossa yksittäisten elämäkertojen analysoimista ei ole pidetty sosiologisesti kiinnostavana. Mutta monia elämäkertoja lukemalla, vertaamalla ja tosiasiasta tarkistamalla voidaan kiteyttää se yhteinen ja olennainen, joka koskee tutkittavaa sosiaaliryhmää. Tätä lähestymistapaa on kritisoitu toteamalla, että elämäkertatutkimuksessa ei yleensä voida asettaa vastakkain yksilöä ja ympäröivää yhteiskuntaa, koska tavallisesti tutkitaan sitä miten yksilöiden esittämät merkityksenannot ja kertomisen tavat ovat sosiaalisia ja kulttuurisidonnaisia. Ts. ei tutkita yksilöitä yhteiskunnassa vaan yhteiskuntaa yksilöissä. Siten korostetaan, että sosiaaliset ristiriidat ja kulttuurin tuottamat ongelmat löytyvät yksilön sisältä, hänen elämästään ja toiminnastaan.

Realistisen lukutavan rinnalle on luotu uusia analyysitapoja, joita on kutsuttu lingvistiseksi käänteeksi, narratiiviseksi käänteeksi ja konstruktivistiseksi käänteeksi. Konstruktivistisen näkökulman omaksuneet tutkijat kiistävät sen, että elämäkertoista tai muistelmista voisi välittömästi päästä käsiksi ihmisten kokemuksiin. Sen sijaan tutkitaan elämäkertojen sisältöä, muotoa, kieltä ja kerrontaa. Koska kieli ehdollistaa aina sitä, kuinka todellisuutta kuvataan, huomio kohdistetaan elämäkertojen rakenteellisiin elementteihin, retoriisiin keinoihin ja tapoihin rakentaa identiteettejä kertomusten kautta. Raja realistisen lu-

kutavan ja konstruktivisen analyysitavan välillä ei kuitenkaan ole niin jyrkkä kuin voisi olettaa. Molemmilla analyysimalleilla on ansionsa, ja realistinen lukutapa on tuottanut kiinnostavia tutkimuksia elämäntavasta. Mutta olennaista on se, että elämäkertojen tutkimiseen on tullut uusia vaihtoehtoja.

Valtonenkin tasapainoilee erilaisten tulkintatapojen välillä viitatessaan omaelämäkerralliseen sopimukseen kirjoittajan ja lukijan välillä, jonka mukaisesti lukijan tulee voida luottaa siihen, että omaelämäkerran kirjoittaja ja tekstin minä ovat sama henkilö. Lisäksi kirjoittajan tulee noudattaa elämäkerran konventioita. Yksi keskeinen konventio on se, että usein kirjoittaja pyrkii vakuuttamaan tarinansa uskottavuutta ja totuudenmukaisuutta tietyillä retorisisilla keinoilla. Realistinen tulkintatraditio on kuitenkin pyrkinyt kiistämään sen, että elämäkertoissa käytettäisiin kirjallisia viittauksia ja konventioita. Tässä on tietysti se paradoksi, että elämäkerrat ovat yleensä varsin kaavamaisia. Jotta omaelämäkerta olisi uskottava, sen on täytettävä lukijan odotukset ja pysyttävä elämäkerrallisen lajityypin puitteissa.

Pohtiessaan omaelämäkertojen ja muistin suhdetta Valtonen korostaa kyllä muistin historiallisuutta ja kulttuurisidonnaisuutta, mutta hän ei täsmällisesti erittele muistin ja muistitiedon osa-alueita. Muistin historiallisuushan ilmenee erityisesti siinä, miten muistamisen tavat ja erilaiset muistitekniikat ovat opittuja, sosiaalisesti omaksuttuja taitoja. Si-

ten ne ovat kulttuurisidonnaisia. Toisaalta muistitieto sisältää henkilökohtaisten kokemusten lisäksi myös suullisen perimätiedon (tarinat, kaskut, sananlaskut, kansanperinne jne.), mikä tulee paikoitellen ilmi myös Valtonen käyttämässä aineistosta ja esimerkeistä.

Valtonen analysoi ja purkaa omaelämäkertoja tiettyjen käsitteiden ja kontekstualisoinnin avulla: minäkuvan ja identiteetin rakentaminen kontekstualisoidaan 1900-luvun alun suomalaisen yhteiskunnan arvoihin ja puhetapoihin, joissa keskeiseksi nousee kristillis-isänmaallinen arvomaailma. 1900-luvun alkupuolella syntyneiden toimihenkilönaisten omaelämäkertoissa lapsuus nousee tärkeäksi elämänvaiheeksi. Sen analysoimisessa Valtonen olisi voinut enemmän hyödyntää intertekstuaalista lukutapaa, sillä lapsuutta kuvataan hyvin topeliaanisessa hengessä ja topeliaanisin sanakääntein. Tässä tapauksessa on siis varsin helppo jäljittää Z. Topeliuksen Maamme-kirja ainakin yhdeksi kirjalliseksi esikuvaksi, joka antanut mallin siitä, miten lapsuutta muistellaan ja kuinka siitä kerrotaan.

Toisaalta kehitys- ja sosiaalipsykologisten teorioiden soveltaminen tuottaa tiettyjä ongelmia historian tutkimuksessa. Psykologisten teorioiden soveltamisen sijasta historian tutkimuksen näkökulmasta olisi kiinnostavampaa, jos nämä teoriat ja psykologinen käsitteistö historiallistettaisiin. Ts. analysoitaisiin sitä, miten psykologinen sanasto, käsitteet ja perusajatukset ilmenevät omaelämäkertoissa ja kuinka omaelämäkerrallisten tekstien kir-

joittajat tuottavat sekä kommentoivat psykologisia tulkin-
toja pohtiessaan omaa elä-
määnsä ja valintojaan. Vai toi-
mivatko he todella näin ja voi-
daanko psykologisten tulkinto-
jen tai sanaston käyttö osoit-
taa teksteissä? Valtosen mu-
kaan omaeläkertojen kirjoitta-
jat sitoutuvat elämänkaari- ja
kehityspsykologian perusaja-
tuksiin korostaessaan lapsuu-
den merkitystä omaelämäker-
rassaan. Nostalginen ja ihan-
noiva suhtautumistapa lapsuu-
teen rakennetaan kuitenkin
hyvin samantapaisesti kuin
Topeliuksen Maamme-kirjassa,
joten kyse on enemmänkin tie-
tyn kirjallisen tyylilajin omak-
sumisesta ja uusintamisesta.
Tähän kirjalliseen lajityyppiin
sisältyy myös se, että kun luod-
aan glorifioiva tulkinta lap-
suudesta, ristiriidoista ja nega-
tiivisista muistoista ei yleensä
kerrota, koska ne eivät sovi
tähän tyylilajiin.

Toimihenkilönaisten oma-
elämäkerroissa nousee vahvas-
ti esille naisten kertomukset
sodasta ja siihen liittyvät uh-
raukset sekä menetykset. Yli-
päättänsä 1900-luvun alussa
syntyneiden naisten omaelä-
mäkertoja jäsentää voimakas
velvollisuudentunto ja selviy-
tymisen eetos. Vaikeissa elä-
mäntilanteissa ei ollut paljon-
kaan valinnanvaraa, mikä il-
menee myös tiettyinä kerron-
nalisina ratkaisuin ja puheta-
poina. Siten välttämättömyy-
destä tehdään hyve ja teksti
muuttuu välillä passiivimuo-
toon, jolloin subjekti katoaa
tekstistä vastaavalla tavalla
kuin valinnan mahdollisuudet
sulkeutuvat tutkimuksen pää-
henkilöiltä. Tältä osin voidaan
puhua elämän pakkoraosta

mutta selviytymisen eetos nos-
taa esille myös arjen sankaruu-
den.

Tutkimuksen kiinnostavinta
antia on käsittelyluku V, jossa
Valtonen soveltaa diskurssiana-
lyyttistä lukutapaa. Tässä osuu-
dessa tulee parhaiten esille
analysoitavien omaelämäkerto-
jen monivivahteisuus ja moni-
äänisyys. Tulkinta avartuu kä-
sittelemään naisen roolin
muuttumista, modernisoitumis-
ta, hyvinvointivaltion rakenta-
mista, suomalaisen yhteiskun-
nan vaurastumista ja kansalli-
sen kulttuurin rakentamispro-
jektia. Samalla yhteiskunnalli-
set ja kulttuuriset ristiriidat jä-
sentyvät toimihenkilönaisten
omaelämäkerroissa erilaisin
painotuksin. Tällöin olennais-
ta on se, että kyse ei ole hen-
kilökohtaisista ongelmista vaan
yhteiskunnan ja kulttuurin si-
säisistä jännitteistä, joita eri kir-
joittajat käsittelevät eri tavoin.
Näin ollen omaelämäkerralliset
tekstit eivät käsittele pelkäs-
tään henkilökohtaisia koke-
muksia ja ratkaisuja, vaan niis-
sä ilmenevät aikakaudelle ja
kulttuurille ominaiset toiminta-
tavat sekä tavat jäsentää todel-
lisuutta ja kertoa siitä. Kun esi-
merkiksi yksi kirjoittajista kä-
sittelee äitiyteen ja lastenhoi-
toon liittyviä ongelmia, kyse ei
ole hänen henkilökohtaisista
ongelmistaan, vaan niistä ris-
tiriitaisista vaatimuksista ja
ihanteista, joita ympäröivä yh-
teiskunta asettaa naisille.

Kokonaisuutena Valtosen
tutkimus on kompakti ja ansio-
kas analyysi toimihenkilönais-
ten omaelämäkerroista. Tutki-
muksen rakenne on selkeä ja
toimiva. Käsittelyluvut on jä-
sennetty neljän teeman varaan,
joissa huomio kohdistetaan

ihanteisiin, kokemuksiin, te-
koihin ja puheeseen. Tämä te-
matisointi toimii hyvin, ja lu-
kujen otsikot ovat selkeitä ja
osuvia. Loppuluvussa Valtonen
kokoaa napakasti yhteen tut-
kimuksensa keskeiset johto-
päätökset ja tulokset päätyen
korostamaan minäkuvien ra-
kentumista moniäänisistä ja
keskenään hieman ristiriitaisis-
takin identiteeteistä. Tutkimuk-
sen kuluessa Valtonen käy
asiantuntevasti keskustelua ai-
kaisemman tutkimuksen kans-
sa, mutta samalla hän raken-
taa uutta tulkintaa ja käy kiin-
nostavaa vuoropuhelua lähde-
aineiston kanssa. Näin hän
osoittaa muistitietoaineiston
käyttökelpoisuuden historian-
tutkimuksessa ja avartaa siten
historiantutkimuksen kenttää.

Anne Ollila